

Тулкуева В.Т.

**КЫРГЫЗ УЛУТТУК БААЛУУЛУКТАРЫ АРКЫЛУУ
ТАРБИЯЛОО – АКОО АЛДЫНДА**

Тулкуева В.Т.

**ВОСПИТАНИЕ НА НАЦИОНАЛЬНЫХ ЦЕННОСТЯХ НЕ ДОСТИГАЕТ
ЖЕЛАЕМОЙ ЦЕЛИ**

V.T. Tulkuева

EDUCATION ON NATIONAL VALUES DOES NOT REACH THE DESIRED GOAL

УДК: 371.96.36

Берилген макалада кыргыз эли, кыргыз мамлекетинде жашаган башка улуттун өкүлдөрү да кыргыз элинин улуттук баалуулуктарын сактап калуусуна жана жаш муундарды ошол баалуулуктар менен тарбиялоого милдеттүүлүгү каралган.

В данной статье рассмотрено вопросы воспитания молодого поколения кыргызского народа представителей разных народностей и обязанность воспитания в духе народных традиций.

This article deals with the problem of upbringing young generation of Kyrgyz people and the responsibility of other nationalities which live in Kyrgyzstan to keep the valuable national traditions of Kyrgyz people.

Кыргыз эли дүйнөдөгү эң байыркы элдерден экендиги жөнүндө илгерки тарых беттеринде чагылдырылган. Көчмөн турмуш жана жашоонун түрдүү катал шарттарынын кырдаалдарында чоң тарыхый жазма эстелик же атайын кооз имараттар калтырбаганы менен кыргыздар Ата журттун эркиндиги үчүн канын, жанын аябай, Мекенди, элдин ынтымак биримдигин, Ата-бабалардын наркнускалуу салттарын, улуттун намыс-ариетин ыйык сактап, бийик туткан тиктүү, түптүү калк экендиги мүнөздөлгөн.

Дүйнөнүн бардык элдери сыяктуу эле кыргыздардын да эч бир кайталангыс өзгөчөлүктүгү, анын кылымдар бою тарбиялап келген рухий – ыйманга ээ болгон мүнөзү бар.

Түрдүү тарихий кырдаалда тынымсыз көчүп конгон оор турмуш тиричиликтин айынан кыргыз эли урпактарына улууга болгон урмат, кичүүгө болгон ызаат сыктуу ажайып тарбиясын эстеликке төкпөй чачпай калтырып келген. Кыргыз эли басып өткөн тарыхын нарк насилди, көркөм өнөрү, оозеки чыгармачылыгы, асыл зат маданий дөөлөттөрү, тили, дини менен руханий байлыктарга ээ болгон калк экендигин далилдеп келет.

Байыркы бабаларыбыз өздөрүнөн мурункулардан таалим алып, бекем уюшкандыкты, ынтымактыкты достукту жана башка элдер менен тилектештикти, эли жери үчүн берилгендикти, эр азаматтыкты, акылмандыкты, улуулукту, нарктуулукту, кең пейилдүүлүктү, кеменгердикти, адеп-ахлакты, салтка айланып, сары майдай сактап, өрнөгүн өнүктүрүп, ушул күнгө чейин тарыхтын тар капчыгай, тайгак

көчүүсүнөн өтүп, элдүүлүк эстафетасын муундан-муунга өткөрүп берип келишти.

Бүткүл дүйнөлүк цивилизация кыргыз элдин кайра жаратуу эркин Кыргыз Республикасын ажаратты. Мамлекетибиздин өз алдынча өлкө болуусу, анын мамлекет катары түптөлүүсү жыйырма жылдар аралыгында зоргодон нугуна түшүүдө.

Жаңы мамлекетте демократия орун алып, биздин кыргыз экенибиз, биздин менталитетке ылайык нарк-насилибиз, маданиятыбыз, көркөм чыгармабыз, анын ичинде салт-санаа, тарбия, рухий баалуулуктар унутулуп кете жаздоодо. Биздин ата-бабаларыбыз калтырган тарбиялоо системасы советтик доордо билигинде майы түгөнүп бараткан чырактай араңдан зорго жанган эле. Бүгүнкү кыргыздардын илгертеден тарбиялоодо орду чоң оозеки чыгармачылыгы, маданияты, руханий баалуулуктары кайрадан жандандырылып, көөнөргүз мурастарга көңүл бурула баштады.

Кыргыз окумуштуусу Жаныбеков Ж. «Өткөн маданияттын жетишкендиктерин кеңири пайдалануу эскиге кайрылуу эмес, унутулуп калган интеллектуалдык баалуулуктардын кайрадан жаралышы, жаңы баалуулуктарды түзүүдө аларды чыгармачылык менен колдонуу катары түшүнүү керек¹⁹¹» – деп, өткөндүн мурастарын пайдаланууну жанага карата чыгармачылыктуу иш алып барууну зарылдык катары түшүндүрүп келип, өткөндөгүдөн азыркы замандын идеяларын, баскычын жана өбөлгөсүн табу мурдагыны жана азыркыны бириктирип, ошондой эле аларды ажыратып тургандыгынын далили. Бүгүнкү күндө кыргыз улуттук баалуулуктарын кайрадан жандандыруу үчүн көптөгөн иш алып барылып жатканы менен, баарыбызга малым болгондой толук түрдө ишке ашышы кыйынга турууда. Ошентсе да мактанаарга ылайык улуттук каада-салттардын жандандырылышы, оозеки чыгармачылыктын өнүгүшү жана улуттук кийим, элдик көркөм өнөрү, асыл зат маданий дөөлөттөрүн, тили, дини менен руханий байлыктарыбыз жолго түшүп келе жатат десек болот. Ал үчүн көптөгөн наракеттерди жасаганыбыз менен заман талабы же коомдун тандоосубу, айтор

¹⁹¹ «Кыргыз рухундагы социалдык-философиялык идеялар жана кыз караштар».

көптөгөн жүрөктү өйгөн көйгөйлөр кездешет. Алардын негизгиси кыргыздын кыргыз болуп тарбиялануусунда, жогорудагы баалуулуктардын толук жетишсиздиги. Жетишсиздик дегенде бүгүнкү күндөгү тарбиялоого кайрыла турган болсок, заман талабына ылайык европалашкан тарбиялоо кыргыз уул-кыздарынын кыргыз экендигин унутуруп бараткандай. Тарбиялоо кенири түшүнүгүн тереңдетүүдө дүйнөгө болгон илими көз карашты калыптандыруу жана акыл тарбиясы, адеп-ахлак тарбиясы, саясий-идеялык, экологиялык жана укук тарбиялары, эмгек, экономикалык жана эстетикалык тарбия ошондой эле дене жана жыныстык тарбияны алып кароого болот.

Дүйнөгө көз караш дегенибиз адамдын чындыкка, социалдык чөйрөгө, табияттын кубулуштарына, адамдын бири-бири менен жана коом менен карым-катнашына карата мамилелерин көрсөткөн дүйнөгө болгон көз караштарынын системасы болуп эсептелет¹⁹². Илимий көз караштын калыптанышы илимий билимдердин негиздеринин эң башкы идеалары болгон дүйнөнүн материалдуулугу анны терең таанып билүү мүмкүндүгү, айлана чөйрөдөгү чындыкты адамдын өзгөртө алуунун мыйзам ченемдүүлүгү болот. Тынымсыз изденүү көп кырдуу интеллектуалдык жашоо чөйрөдөгү бир бөлүк катары адамдын эрки менен акыл дараметинин оюнуна айланса, изденүү ааламга көз чаптыра турган терезени ачып берсе, ааламдан адам кызыктарды азгырууларды көрсө, өзүн толкундаткан суроолорго жооп ала билсе, анын билген билими анын дүйнөгө болгон илимий көз карашын калыптандыруу факторуна айланат.

Бул тарбиянын калыптануусу үчүн бүгүнкү күндөгү коомчулуктун тандоосу өлкөдөгү чоң жана кичи шаарлардын жана кээ бир айылдардын мектептеринде орус тилдүү тарбиялануу, билим алуу, жана кыргыз рухунда тарбиялоого, билимге караганда орус тилдүү тарбиялоонун билимдин басымдуулугун айтууга болот. Кыргыз тилдүү жомоктор, ой толгоолор, оозеки чыгармалары, кыргыз элинин жогорудагы айтылган баалуулуктарды сактоо кыйынга турууда. Мисалга алсак, кээ бир мектептерде билим берүү Россия Федерациясынын программасы менен жүргүзүлүп, ошол улуттун улуттук баалуулуктары, каада-салты, оозеки чыгармачылыгы толук түрдө үйрөтүлөт. Кыргыз баласынын ал кыргыз болуп калыптануусуна жетишээрлик көз караш жарата албайт. Демек дүйнөгө болгон улуттук көз караш да ак соо алдында деп айтууга болот.

Адеп ахлак тарбиясына токтоло турган болсок, адеп адамдардын коомдогу, жана жеке турмушундагы бири-бири менен коом менен мамилелеринин жана жүрүш-туруш нормаларынын жыйындысы. Адептүүлүккө адамдардын жеке мамилелерине, коомго жасаган мамилелерине, бири-бири менен жана коом менен жасаган карым-катнашына,

жакшылык-жамандык, абийирдүүлүк-уятсыздык, айкөлдүк-караниеттик деген түшүнүктөрдүн негизинде баа берилери белгилүү. Үй бүлөдө жана коомчулукта балдарды тарбиялоонун негизинин сандагы идеялык өзөктү-жарандык көз карашты, ишенимди, сезимди, жүрүм-турумду, сөз менен кылган иштин биримдигин калыптандыруу түзөт. Немей социал-демократы А.Бибель «Социализм и женщина» деген китебинде «Адеп жөнүндөгү түшүнүк, дин сыяктуу эле элдин социалдык абалына жараша болот. Каннибал адамды адам жеген адептүү эле көрүнүш деп эсептеген, гректер менен римдиктер кулчулукту деле ошондой деп эсептешкен. Азыркы капиталисттерге жалданма эмгек аял менен балдарды эксплуатациялоо да өтө эле адептүү сезилет», - деп жазган. Демек, коом өзгөрүп, адамдардын коомдогу мамилелери, социалдык абалы алмашкан сайын, адептүүлүктүн нормалары да өзгөрүүгө дуушар болуп турат. Кечээ эле социализм маалындагы адептүүлүктүн нормалары бүгүн таптакыр башкача болуп өзгөрүп кеткенине өзүбүз күбө болуп отурабыз. Бүгүнкү күндөгү жаштардын адеп-ахлагы коомдун ою боюнча батыш европа менен тыгыз баланышып, улуттук баалуулуктар, улуттук тарбия жоголуп баратканы сезилет. Жаштар карылардан ыйманбай, карылар карылыгын сезбей калган учур көп кездешип, карысы деле жашы деле улуу наркты, улуттук салтты унутуп коюшкандай. Мындай улуулар менен жаштардын ортосунда бири-бирине насил-насаат айтуу, тарбиялык көндүмдөрдү көрсөтүүдө чоң боштук бардай. Ал боштукту адептүү жүрүш-туруштун адаттары, машыгуулары тууралуу өңдүү элементтер менен толтуруу зарыл. Улуулар тарбиялоого тийиш экенин улуулар да кийинки муундар да сезе билсе гана, жана күнүмдүк рационалдуу жашоо тиричилигинде адептүү жүрүш-туруш көндүмгө айланганда гана жемишин бере алат. Кантсе да адеп-ахлак тарбиясы өтө татаал, көп кырдуу, карама-каршы жараян эмеспи.

Саясий-идеялык тарбиянын милдети жаш муундардагы жогорку идеялуулуктун мыкты сапаттарын камсыз кылуу. Инсандын саясий-идеялык сапаттарына толук мүнөздөмө берүү кыйын. Бирок ал сапаттардын эң негизгилерин атап көрсөк болот. Алсак адамдагы терең ишеним - анын кылган иши, жүрүш-турушу менен бирдей болсо, алардын арасында ажырым болбосо гана аны идеялдуу адам дей алабыз. Саясий идеялык тарбиянын айрым багыттарын мүнөздөөгө болот. Мисалы ата мекенге болгон сүйүү атуулдун өлкөсүнүн кызыкчылыгы жана тарыхый тагдыры жөнүндө кам көрүүсүн, ал үчүн керек болсо өзүн курмандыкка салууга даярдыгын, Мекендин душманы менен эч качан келишпестигин, жана өз жергесине жан дили менен берилгендигин, өз элинин социалдык жана маданий жетишкендиктерине сыймыктануусун, коомдогу социалдык кемчилерге кыжырланып, элдин кайгысын кошо тартып, элдин тарыхын, өткөөлүн жана андан мураска калган салттарын урматтап

¹⁹² Тари назаритв Бекембаш Апвш

сыйлоосун, туулган жерин бүт ыкласы менен берилип ардактап сүйүүсүн өзүнө камтыйт. Акыркы эгемендүү кыргыз мамлекетинин негизги милдети – жаш муундардагы ата-мекенге кызмат кылуудагы жоопкерчиликти калыптандыруу. Ал үчүн жаш муундарга максатка ылайык патриоттук тарбия берип, өлкөнү душмандардан коргоо үчүн аскерде кызмат өтөөгө аларды даярдоо керек. Демек бүгүнкү күндө бул тармакта да көптөгөн аксоолор, жетишпестиктер, кемчиликтери кездешет. Аскерге патриоттук сезим менен кызмат өтөө үчүн далалаттанган жаш муундардын аскерде кызмат өтөөдөн баш тартуусу, аскер жоокеринин ден-соолугу үчүн кооптуулугу ачыктан айкын көйгөй. Демек, бул жаатта да тарбиялоо аксап жатат дегенге болбостон, коомчулуктан да көз каранды болоору анык.

Адам табияттын бир бөлүгү. Ал табиятсыз күн кечире албайт. Ошондуктан адам табиятты коргоп гумандуу мамиле жасоосу зарыл. Байыртадан эле биздин ата-бабаларыбыз табиятка гумандуу мамиле жасап, жаратылышты ыйык тутушкан. Анткени

жашоосуна зарыл нерсени ошондон алаарын терең түшүнүшкөн. Ал жөнүндө кам көрүү зарылдыгын да түшүнүшкөн. Тарбиялоонун бул тармагы аздыр-көптүр өз нугунда бара жаткандай.

Жалпысынан кыргыз эли көп жылдар бою түптөп, тереңдетип, таптап келген улуттук баалуулуктарды, тарбияны кийинки урпактарга өткөрүп берүүдө бүгүнкү күндөгү коомчулук өтө чоң милдетти моюнуна алат эмеспи. Ошондуктан жалпы кыргызээли, кыргыз мамлекетинде жашаган башка улуттун өкүлдөрү да кыргыз элинин улуттук баалуулуктарын сактап калуусуна жана жаш муундарды ошол баалуулуктар менен тарбиялоого милдеттүү.

Адабияттар:

1. Улуттук билимдин негиздери Т.Максутов, А.Мырсабеков.– Ош. 1996.
2. Тарбия назариты Б.Апыш.– Ош. 1996.
3. Кыргыз эмприкалык билимдерине философиялык анализ. Арзыматов Ж. Шарипова Э.– Ош. 1999.
4. Толлеранттуулук жана кыргыз элдик оозеки чыгармачылыктагы тарбия идеясы. Ж. Шербаева. – Ош. 2000.

Рецензент: к.филос. н. Аблазов К.